

Солодкий В.О.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства,
Ковшун Н.Е.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства,
Національний університет водного господарства
та природокористування, м. Рівне

НАПРЯМКИ ДОСЯГНЕННЯ СТІЙКОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ТА ЕКОСИСТЕМ

Постановка проблеми. Метою економічного, екологічного та соціального розвитку на глобальному та локальному рівні є забезпечення його стійкості. Тобто, такий поступ повинен забезпечувати потреби як сьогодення, так і можливість наступних поколінь забезпечувати свої. При цьому необхідним є як пріоритетне гарантування потреб найбільш вразливих, так і обмеження антропогенного впливу з огляду на можливість навколишнього природного середовища до самовідтворення та відновлення його людиною як сьогодні, так і в майбутньому.

Очевидно те, що у країнах, де є достатні можливості ефективного економічного зростання у контексті забезпечення його сталості, важливою є всебічна підтримка таких процесів. У деяких країнах економічний поступ має здійснюватися з огляду на доцільність обсягів або способів використання ресурсів у сенсі можливості екосистем зберігатися у майбутньому. Тобто стійкий розвиток потребує як збільшення виробничого потенціалу, так і забезпечення можливості всебічного розвитку для всіх членів суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання збалансованості розвитку економічних, екологічних та соціальних систем в сучасних умовах досліджуються провідними вітчизняними та зарубіжними вченими різних наукових шкіл та напрямків. Серед багатьох інших, значний внесок у розвиток теорії стійкості та впровадження відповідних розробок у господарську практику здійснили такі вчені, як Варналій З., Герасимчук З., Гробер У., Ехнерт І., Клименко М., Кравців, Міщенко В., Різ Г., Сміт Ч., Трегобчук В., Тейлор Д. Фінн Д. та ін.

Поряд з цим, існує потреба подальших досліджень сутності стійкості та трансформації цього поняття в сучасних умовах економічних та екологічних трансформацій. Концепція збалансованості, яка розробляється як на локальному, так і глобальному рівні повинна характеризуватися універсальністю та адаптивністю і водночас забезпечувати всі можливості для індивідуального розвитку держав та території.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення сутності збалансованості та забезпечення процесів стійкості в сучасних умовах розвитку господарських та екосистем, обґрунтування підходів щодо можливостей забезпечення сталості суспільного поступу та кроків щодо мінімізації негативних впливів незбалансованості на глобальний розвиток, визначення напрямків забезпечення стійкості в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорія «сталий розвиток» включає значну кількість підходів до визначення її сутності. А пріоритетність, відповідно, екоцентричності чи антропоцентричності, у різних концепціях сьогодні значною мірою визначає існуючі відмінності у баченні подальшого суспільного поступу. Крім того, неоднозначним є питання обмежень, які накладаються умовами сталого розвитку на значну кількість країн, що розвиваються. Адже вони можуть бути обмежені у можливостях свого розвитку зобов'язаннями щодо зменшення забруднення навколишнього середовища, масштабів розробки корисних копалин, розораності земель та ін. Зазначимо, що розвинені країни у свій час не мали таких обмежень.

Щодо походження концепції збалансованості, то ще у 400 році до нашої ери Арістотель висловлював близькі за змістом думки у відношенні до ефективного ведення домогосподарств. Тоді підхід орієнтувався на необхідності не лише споживання, а хоча б часткового самостійного забезпечення такими господарствами своїх потреб. Зародження та початок використання ідеї сталого розвитку у її сучасному розумінні за різними джерелами датують періодом з 12 по 16 століття, коли поняття використовувалося стосовно необхідності збалансованості лісокористування [1, с.35-36].

В загальному, під «сталим розвитком» розуміють спосіб забезпечення економічного зростання, при якому природні та інші ресурси, які необхідні для забезпечення потреб людини, використовуються таким чином, що забезпечує збереження, охорону та відновлення навколишнього природного середовища та можливість використовувати відповідні ресурси, а отже і забезпечувати свої потреби наступним поколінням.

Перше використання категорії «сталий» у її досліджуваному розумінні було здійснене науковцям Римського Клубу у відомій роботі «Межі зростання» у березні 1972 року. Автори констатували, що

необхідно запропонувати світу спосіб виробництва, який би був сталим, тобто без загроз неконтрольованого та несподіваного руйнування та, при цьому, забезпечував би основні потреби населення [2, с.3].

Термін, що перекладено як «сталий розвиток», вперше було використано у своєму звіті «Наше спільне майбутнє» у жовтні 1987 року Всесвітньою Комісією з питань навколишнього природного середовища та розвитку. Головою Комісії у грудні 1983 року, тодішнім Генеральним Секретером Організації Об'єднаних Націй Пересом де Куельєром, була призначена Прем'єр-Міністр Норвегії Гро Харлем Брундтланд. Створення Комісії було обумовлене гострою стурбованістю Генеральної Асамблеї ООН різким погіршенням стану екосистеми та загрозою виснаження запасів природних ресурсів, а отже необхідністю об'єднати зусилля світової спільноти навколо спільної мети – забезпечення збалансованого розвитку. А після завершення роботи комісії у грудні 1987 року – у квітні наступного, її місію продовжила новостворена організація «Центр для спільного майбутнього».

Визначення сталого розвитку запропоноване Комісією Брундтланд, як «розвитку, що гарантує забезпечення сьогоденних потреб не позбавляючи можливості наших нащадків забезпечувати свої», стало найбільш розповсюдженим трактуванням самопідтримуваного розвитку [3].

Дослідник питань сталого розвитку М.Т. Нідхем визначає дану категорію як «здатність забезпечувати сучасні потреби, долучаючись вже сьогодні до вирішення питань забезпечення наступними поколіннями своїх» [4].

Варто зазначити, що у науковому середовищі ідеї щодо необхідності забезпечення сталого розвитку поділяються не всіма. Так Д. Байден зазначає, що недостатньо продумані дії щодо регулювання економічного, екологічного та соціального розвитку можуть мати негативні наслідки для економіки. Він вважає, що багато пропозицій щодо збереження навколишнього природного середовища, а також впровадження в життя концепції сталого розвитку можуть призвести до протилежних планованим результатів. Крім того, за словами науковця, впроваджені принципи можуть суперечити ідеям вільного підприємництва, не маючи при цьому ніяких доказів своєї ефективності. Лише право приватної власності, тобто можливість володіти, управляти та розпоряджатися майном може змусити виробників та споживачів раціонально та збалансовано використовувати природні ресурси. Завданням держави є лише створення для цього відповідних умов [5].

Вважаємо, що подібна критика не враховує того, що загальновідомим є той факт, що «невидима рука ринку», про яку писав Адам Сміт у своїй праці «Багатство народів», забезпечує оптимальне регулювання лише господарських, тобто економічних взаємовідносин між суб'єктами господарювання. Фіскальна, соціальна та екологічна політика повинна організовуватися, проводитися та скоригуватися на державному рівні, що і є одним з головних завдань будь-якої держави. Приватна ініціатива, будучи в умовах ринкової економіки пріоритетною, не може за своєю сутністю вирішувати всі проблеми розвитку людини та суспільства [6].

Щодо поняття «сталий розвиток», то критика, як правило, стосується термінології, хоча більшість опонентів поділяють зміст, який вкладається у відповідний науковий термін. Мова може йти або ж про певну «нечіткість» визначення або ж про його трактування як такого, що не несе змісту, який в нього вкладається. Д.Тейлор вважає, що ідея сталого розвитку, внаслідок конфлікту суперечливих позицій щодо його сутності, може бути використана тими, хто не є прихильниками екологічно орієнтованого економічного та соціокультурного розвитку.

Більше того, висловлюються позиції, згідно яких, у глобальній економіці, де 20 відсотків населення споживає 80 відсотків ресурсів, сталий розвиток забезпечити неможливо. А збалансованість розвитку може досягатися лише шляхом зниження темпів економічного розвитку у найбільш розвинених країнах світу, що, у свою чергу, суперечить сучасній концепції сталості [7].

З огляду на існуючу критику, яка виражає аргументовану позицію окремих вчених, виникає необхідність розробки наукових підходів та стратегій забезпечення сталого розвитку для глобальної та локальних господарських та екосистем, які б враховували існуючу стурбованість щодо можливих проблем, і відповідали б на нові виклики цивілізаційного поступу.

Одним з ключових напрямків роботи щодо універсалізації підходів до розробки та впровадження ідей сталого розвитку є діяльність Міжнародних організацій на чолі з Організацією Об'єднаних Націй. Відповідна робота ООН вже протягом більше ніж 40 років спрямовується на організацію та проведення зустрічей представників світової спільноти з обговорення та окреслення шляхів вирішення актуальних проблем, в тому числі, глобальних екологічних питань та проблем сталого розвитку.

Відповідно, Конференція ООН з питань сталого розвитку, яка проходила в Ріо-де-Жанейро 20-22 червня 2012 року (у зв'язку з тим, що відбувалася через 20 років після першого тематичного Саміту у цьому ж Бразильському мегаполісі, у світових засобах масової інформації дана конференція згадувана як Ріо+20), стала черговим важливим кроком до реалізації глобальної стратегії сталого розвитку. Завданнями зустрічі були оцінка прогресу в напрямку сталого розвитку, розробка шляхів реалізації наявних резервів забезпечення збалансованого поступу, напрацювання підходів до вирішення нових проблем, розробка заходів зменшення масштабів бідності у світі та побудови економіки, яка б не чинила негативного впливу на екосистему.

За підсумками Конференції було вирішено винести на розгляд Генеральної Асамблеї ООН та прийняти рішення, серед іншого, з питань: 1) створення органу з виконання 10-річного плану програм збалансованого споживання і виробництва; 2) утворення комісії, яка б розробила та підготувала для затвердження на Генеральній Асамблеї документ щодо глобальних цілей та завдань сталого розвитку; 3) започаткування під егідою ООН міжурядового діалогу для вивчення можливостей реалізації ефективної фінансової стратегії для збалансованого розвитку; розгляду пропозиції Генерального Секретаря ООН щодо удосконалення механізму розробки, поширення та використання ефективних та екологічно безпечних технологій. Крім того, учасники Конференції взяли на себе добровільні фінансові зобов'язання щодо забезпечення реалізації її рішень на суму 513 мільярдів доларів США.

Підсумковий документ під назвою «Майбутнє, якого ми хочемо» став квінтесенцією роботи над питаннями забезпечення сталого розвитку, яка проводилася впродовж всіх попередніх років.

Учасниками Конференції було констатовано, що різні країни мають неоднакові підходи до досягнення збалансованості розвитку, які відповідають їх національним інтересам. Разом з тим, «зелена» економіка у контексті стійкого розвитку розглядається як важлива його складова, що здатна забезпечити формування різних політик, проте не повинна ставати догмою. Визначено, що для всіх учасників світової спільноти, стратегії побудови «зеленої» економіки повинні, серед іншого, відповідати нормам міжнародного права, сприяти всебічному розвитку та розширювати можливості всіх прошарків населення, не допускати будь-яких проявів дискримінації та боротися з нерівністю, зменшувати технологічний розрив між країнами та ін.

У документі Саміту наголошено на необхідності удосконалення міжнародного регулювання природокористування у контексті сталого розвитку та посилення ролі Програми ООН по навколишньому середовищу, як провідного глобального природоохоронного органу.

Разом з тим, Конференція, на думку багатьох, не започаткувала нових процесів у питаннях удосконалення міжнародної системи досягнення мети сталого розвитку. У підсумковому документі не були визначені конкретні цілі та шляхи переходу до екологічно ефективної економіки, не прийнято рішення щодо надання Програмі з охорони навколишнього середовища ООН статусу спеціальної агенції та ін. Проте варто зауважити, що рішення Конференції можуть розвиватися і реалізуватися на наступних тематичних форумах, в тому числі і в межах роботи Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй.

Слід зазначити, що в сучасних умовах дедалі більшої важливості при прийнятті управлінських рішень набуває врахування впливу міжгалузевих зв'язків на можливості забезпечення сталого розвитку. Сьогодні такі зв'язки на глобальному та локальному рівнях створюють умови для виникнення нових форм екологічних та економічних взаємовпливів, що повинно бути враховано на всіх рівнях управління. Підходи, які використовувалися ще до недавнього часу, коли вплив певної галузі на інші розглядався як побічний ефект і враховувався лише за спеціально обумовленої потреби, мають бути змінені. Адже значна кількість екологічних, економічних, соціальних та інших проблем часто є результатом відсутності усвідомлення зацікавленими сторонами відповідальності за ризики та кризові ситуації у сферах діяльності, відмінних від своєї. Разом з тим, мета збалансованого розвитку може бути досягнена лише у випадку розуміння причетності кожного до вирішення актуальних проблем сучасності, якими, здавалося б, віддаленими вони не були.

У даному контексті не менш важливим є розвиток та наділення повноваженнями щодо прийняття рішень з управління територіями та їх ресурсами місцевих громад. У випадку реалізації значних проектів необхідно забезпечувати широке інформування усіх зацікавлених учасників процесу. Остаточні рішення щодо чутливих у екологічному та інших планах проектів повинні прийматися лише із врахуванням точки зору населення, яке проживає на відповідній території.

В умовах сталого розвитку економічне зростання має поєднуватись зі збереженням природного різноманіття, зменшенням вразливості народногосподарських комплексів до економічних та соціальних криз та удосконаленням механізму розподілу доходів. Як правило, швидке економічне зростання з погіршенням структури розподілу його результатів має гірші наслідки для держави ніж повільніші темпи росту, що супроводжуються підвищенням якості життя всіх прошарків населення. У свою чергу, мінімізація ризиків виникнення кризових явищ має досягатися шляхом застосування технологій, які практично ліквідують виробничі ризики, проведення економічної політики, що гарантуватиме зменшення амплітуди ринкових коливань, створення фінансових та інших резервів. З точки зору досягнення сталості суспільного поступу, розвитку, який поєднує економічне зростання із зменшенням вразливості виробничих та народногосподарських комплексів, є більш ефективним.

Крім того, забезпечення збалансованості розвитку вимагає вирішення проблем не лише захисту і відновлення навколишнього природного середовища, але й подальшого розвитку освіти, охорони здоров'я та інших напрямків соціальної інфраструктури. Такий підхід матиме свої результати і у тому, що освічене та здорове населення в цілому працюватиме продуктивніше, а зростання обсягів виробництва товарів і послуг призводитиме до зменшення витрат і т.д., що також є складовою формування політики сталого розвитку.

Варто зазначити, що, незважаючи на тенденції до зменшення розриву між продуктивністю праці у розвинених країнах та у країнах, які розвиваються, наявні відмінності становлять серйозну загрозу стійкості соціально-економічного поступу в коротко-, та середньостроковій перспективі. Так, виробіток на одного робітника у країнах, що відносяться до передових економік світу, складав у 2011 році в середньому 64319 дол. США, тоді як у країнах на шляху розвитку – 13077 дол. [8, с. 32].

Висновки з даного дослідження. Глобалізованість сучасного світу вимагає, щоб поєднання екологічних, економічних та соціальних складових у законодавстві окремих країн супроводжувалося роботою щодо уніфікації відповідного законодавства на міжнародному рівні. Це обумовлюється тим, що зі зростанням споживання вуглеводів та інших природних ресурсів, збільшенням обсягів торгівлі і т.д. у глобальному світі посилюються як зв'язки, так і взаємна залежність господарських та екосистем країн-учасників світової спільноти. Тобто, у процесі сталого розвитку важливість універсалізації економічних, екологічних та соціальних чинників у міжнародних відносинах лише зростатиме, що зумовлює необхідність здійснення відповідних досліджень, обґрунтувань та розробок уже сьогодні.

Бібліографічний список

1. Ehnert I. Sustainable Human Resource Management: A Conceptual and Exploratory Analysis from a Paradox Perspective [Electronic resource] // Heidelberg Physica-Verlag, 2009. - <http://www.amazon.com/Sustainable-Human-Resource-Management-ebook/dp/B0045OWGS6>
2. Finn D. Our Uncertain Future: Can Good Planning Create Sustainable Communities: Dissertation/ D. Finn . -University of Illinois, 2009.- 183p.
3. UN. Report of the World Commission on Environment and Development [Electronic resource] // <http://www.unep.org/Documents.multilingual/Default.asp>
4. Needham M. A Psychological Approach to a Thriving Resilient Community / M.A. Needham // International Journal of Business: Humanities and Technology, NY, Vol. 1, № 3, 2011.- p. 26-35
5. L'économie politique du développement durable. J. Baden, document de l'ICREI. [Електронний ресурс] / Режим доступу: Euro92.com.
6. Сміт Адам Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / А. Сміт ; пер. з англ. О. Васильєва [та ін.] ; наук. ред. Є. Литвин. - К. : Port-Royal, 2001. - 594 с.
7. Стукало Н.В. Глобальні виміри сталого розвитку / Н.В. Стукало // Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія». Збірник наукових праць. ЛНТУ.- Випуск 7 (28). – Ч. 2.-Луцьк, 2010.- с. 33-41
8. The Millennium Development Goals Report // Printed at the United Nations, New York /—June 2012. - 69

Анотація

Досліджено сутність концепції стійкості на сучасному етапі розвитку господарського механізму локального та глобального типів, а також проблеми реалізації підходів збалансованого економічного, екологічного та соціального поступу в умовах сучасних економічних формацій. Запропоновано напрямки реалізації принципів стійкості.

Ключові слова: господарські та екологічні системи, стійкість, сталий розвиток, міжнародна співпраця, стратегія.

Аннотация

Исследована сущность концепции устойчивости на современном этапе развития хозяйственного механизма локального и глобального типов, а также проблемы реализации подходов сбалансированного экономического, экологического и социального развития в условиях современных экономических формаций. Предложены направления реализации принципов устойчивости.

Ключевые слова: хозяйственные и экологические системы, устойчивость, устойчивое развитие, международное сотрудничество, стратегия.

Annotation

The essence of the concept of sustainability at the current stage of the economic mechanism of local and global types, as well as problems of implementation of approaches of sustainable economic, environmental and social progress in modern economic systems is researched. Directions of sustainability principles implementation are proposed.

Key words: economic and ecological systems, sustainability, sustainable development, international cooperation, strategy.